

Fragment af en Tidebog fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede.

Af Gunnar Skov.

Ved Undersøgelsen af en af Roskilde Stiftsbiblioteks gamle Folianter, *Concilia generalia et provincialia Græca et Latina, item epistolæ decretales*, op. et studio S. Binii, T. 3, Paris 1636, er min Kollega, Dr. J. O. Arhnung og jeg stødt paa et Fragment af en førreformatorsk Bog. Det fandtes i Foliantens Læderbind mellem »Fyld« af forskellig Art: Sider af en Lægebog (Inkunabel), af forskellige teologiske Værker, af et filosofisk Værk, en Del Brudstykker af et astrologisk Manuskript — alt paa Latin.

Fragmentet er ikke stort, maaler kun 21×7 cm, men rummer trods dette hele 4 Tryksider. Papiret, der er svært og velbevaret, tyder ikke paa, at Bladet har været foldet sammen til Ark; der er næppe Tvivl om, at der er Tale om et Korrekturtryk, hvad en grov Trykfejl (*telsthe* for *elsthe* = elskede) i høj Grad tyder paa. Paa den ene Side ned langs Marginen er skrevet med tydelig Haand: *Liber Nicolaj Joannis*, paa den anden Side mindre tydeligt: *Joannis Severini Schiffuensis*, nedenunder vistnok samme Navn, men vanskeligt at læse, da en Del af det er skaaret fra. Muligvis er disse Navne kun Penneprov.

Siderne er ca. 4×6 cm og rummer hver 15 Linier, altsaa meget lille Format. Der er kun Signatur paa een af Siderne (d). Trykket fremtræder smukt og kraftigt. Paa to af Siderne er der Tomrum til Initialer, hvilket ogsaa peger i Retning af Korrekturtryk.

De fire Sider, der aftrykkes nedenunder, har jeg kaldt I, II, III, IV. II fortsætter I, ligesom IV er en Fortsættelse af III:

I

Marien welsignet ewinne
lighe. Gud ware tack.
Heel maria etc. Gudh
tenk paa mijn hielp Eræ
ware fader oc søn. Hym
nus. Rex xp̄e clemētissi-
me.

☞ Tijl prim.

Xp̄e mildeste konning
gør wore hiertæ teg
tijl eyedom. athwij mo-
ghe i alle tijme gengiffne
teg skyldigh loff. Mintz
thu helsens øgeræ. atthw
fordom tog wort legom
mes lignelsæ aff een vs-

II

smitteth iōfrw. tha thw
aff henne føddhes. Ma-
ria naadēs mod' Eræ wa
re teg herre. Ad dñm cū.

Hen tijd ieg ropthe
tijl herren oc war be
drøffdh tha hørdhe han
megh. Herre frels megh oc
mijn siel aff the ondhe
læber oc aff then swijghe
fulle twnghe. Hwat scal
teg giffues eller huat scal
teg til legis mod thñ swi
gefulle tunghe. Then me
ctuges hwasses skwd mz

III

oc søn. An. Jomfrw ma
ria ær optaghē tijl thy hỹ
melskæ brvdehwss i hwil

kct konīgē offuer alle ko-
ningher sidher i thz høge
sthe sedhe. Capitulum.
Thñne iomfrw ær hellig
oc ærefwl forthij gud al-
le tings herre telsthe hēne
R¹ Jesu christe leffuēdis
gudz søn Miskunde oss.
Jhū christe leff. Thw sō
esth fødth aff iomfrw ma-
ria Miskundhe oss. Eræ
ware fader. Jesw x̄pe le.

IV

Thw hellighe gudz mod'
esth ophøghit offuer allæ
ænglæ choor the hijmmel
ske rijghæ. Kyrieleyson.
X̄peleyson. Kyrieleysō.
Pat' noster. Aue maria.
Oc ledh oss ey i frestilsæ.
Men frels oss aff onth.
Amen. Megit bør oss at
hedræ hēne. Hwilken sō
helligh ær oc vsmittheth
iomfrw. Och ordhet ær
werdeth kødh Oc bodhe
i oss. Credo in deuz. Kōt
tzens opstādelsæ. Oc thz

Det stod mig hurtigt klart, at dette lille Brudstykke af en katolsk Bønne- eller Messebog maatte være et meget tidligt Tryk. For det første viste de mange Forkortelsestegn det, selvom disse ganske vist delvis kunde skyldes de meget korte Linier, der nok kan have voldt en Sætter Bryderier. For det andet tydede mange af de forekommende Ordformer og Ordforbindelser i samme Retning, f. Eks.: I: Gud *ware* tack, *Heel* Maria, *wij moghe*, *helsens øgeræ*. II: *teg*. IV: ordhet ær *werdeth* kødh, *Køttzens* opstādelse.

Men hvor stammede det fra? Et Navn meldte sig ret

¹⁾ med Forkortelsestegn for: Responsorium.

hurtigt, Chr. Pedersen, og ganske naturligt gik min Tanke i Retning af hans »Tidebog« (trykt i Paris 1514), der bl. a. indeholder »Vor froe tider«.

Ved Hjælp af Ordene *Tijl prim.* lykkedes det mig snart at finde Steder i »Vor froe tider«, der havde en saa iøjnefaldende Lighed med den fundne Tekst, at det ikke kunde være nogen ren Tilfældighed; jeg blev klar over, at vi her staar over for et Forlæg til Chr. Pedersens Bog, der i Modstrid med, hvad f. Eks. L. P. Fabricius i »Danmarks Kirkehistorie« II B. 1. Hlb. S. 24 siger, ikke er noget originalt Værk, men en Bearbejdelse af en eller flere af de Tidebøger, der eksisterede paa Chr. Pedersens Tid. Han siger det selv i sin Fortale, der desværre ikke er bevaret i sin Helhed: »Den alsommectigste gwd til loff oc ære. Høgbaarne første Her Cristiern med guds naade danmarckiss Konning etc. til ydmyg tieniste Ere disse tider nw vdsatte paa ret danske ath hwer man dem forstonde skal Effter som Hellighe lære fedre oc doctoress i den hellighe scrifft Sanctus Augustinus Ambrosius. Jeronimus. Gregorius Ludolphus cartusienn. Jacobus faber oc andre flere dem vdtide aff den verdige helligandz besynderlige naade och indgydelse Aff hwilke tiider huer merke maa den store fruct gudelighed oc salighed der er i de psalmer som daglige læsiss i den hellige kirke naar de reth udtidiss effter Kong dauidz mening och icke saa grofflige som de førre vdsatte waare i dhe andre tidebøgher« (Christiern Pedersens Danske Skrifter, udg. af Brandt og Fenger, II, S. 274).

Jeg aftrykker til Sammenligning de Steder i Chr. Pedersens Tidebog, der svarer til Fragmentets Sider:

Svarende til I+II.

Ad primam. Til prim.

Hill maria ffulldh meth naade herren er meth digh. O alderueldigste gud verdiss at komme migh til hielp. O herre kom snarlige at trøste mig. Heder oc ere vere gudh fader och søn och den helliand. Loffuer gudh alsommectiste.

ympnus. Rex criste clementissime.

O Ihesu cristhe aldermildeste konge: beuare wore hierter fra alle dødelige synder oc onde tancker ath wii i alle wore daghe mue bliffue verdighe til ath loffue digh tilbørlighe. O menniskenss frelsere ihesu cristhe i hw kom ath dw anammede mandom for vor skyldh aff denne alsom clariste och kyske iomfru maria. O maria naadenss oc miskundhedz moder: beskerme oss fra waare fiender oc anamme oss i vor dødz time. Heder oc ere vere dig vor herre som fødder er aff iomfru maria wii loffue digh meth gudh fader och gudh den helliand: til euig tiid amen.

antiphon. Iomfrw maria er optagen til den øuerste hemmel.

psalmus. Ad dominum cum tribulacione. Kong dauid sagde.

Der iegh ledh sorgh oc drøelse aff onde høffdinge och myne vuenner: da ropte ieg til den alsommectisthe gudh och han hørde myn bøn och hialp migh. O gudh som frelste mig aff myne wuennerss vold och machth verdiss och nw ath frelse mig oc mit rycte oc ere fra deriss onde tunger oc fortaelse (wor herre siger til mennisken) Hwad voben skalt dw haffue mod falske tungher oc onde menniske som dig vil drage til synden eller vantro. Gudh suarer selffuer sigendiss) dw skalth haffue til beskermelse emod dem mynne budord oc den hellige scrifft som ere krafftige at optende din hw och hierte til gudz kerlighed.

(Smst., II, S. 297).

Svarende til III+IV.

antiphon. Iomfru maria er vptagen til den øuerste hiemmel som gudh sider selff vdi.

Capitulum.

Denne iomfru er hellig och ærefuld thii ath gudh som altingh skapthe elste hende * wii tacke gudh.

Responsorium. O ihesu criste leffuende gudz søn Miskunde digh offuer oss. O ihesu criste.

versus Som fødder er aff iomfru maria Miskunde digh offuer oss * Heder och eræ være gud fader oc gud søn och den helliandh * O ihesu.

Gudz moder er ophøyeth Offuer alle engle kor til hiemerige.

Kyrieleyson. Gud fader miskunde digh offuer oss. Gudz Søn miskunde dig ouer oss. Gud den helliandh miskunde digh offuer oss.

Pater. Uor fader som er i hiemmelen * Hil maria * Herre led oss ey i frestelse Men frels oss fra alth onth amen. * Uoss bør megeth ath loffue hende. Thii hwn er saa helligh och kysk iomfrw * Gudz søn haffuer tageth mandom Och omgickiss her i werden met mennisken.

Credo Iegh tror paa gud fader. Ieg tror paa legemenss opstandelse och paa deth

(Smst. II, 299).

Ved at jævnføre de to Tekster vil man se, at Chr. Pedersens Tekst nøje følger Forlæggets Opbygning. Forfatterens Opgave har væsentligt været at bearbejde og fortolke, saa at »hver man dem forstode skal«. Interessant er det at se, hvor gennemgribende hans Ændring af Sproget er. Næsten ikke een Sætning har fundet Naade for den store Sprogmands Blik, og i Regelen maa man indrømme, at hans Ændringer er virkelige Forbedringer; alle Vegne mærker man en Flugt fra den kantede og kejtede latinske Konstruktion over mod et folkeligt dansk Talesprog. Man kommer til at tænke paa Grundtvigs Oversættelse af Sakso. Maaske bliver Stilen lidt snakkesalig og bred, og det kan vel ikke nægtes, at noget af den højtidelige og naivt tilbedende Tone og Rytme, der findes i Forlægget, og som fortsætter den latinske Sprogtone, er gaaet tabt (jfr. Professor Ernst Frandsens »Mariaviserne« (1926) S. 152—53, hvor han sammenstiller Chr. Pedersens Oversættelse af *Ave maris stella* med den, som findes i Karen Ludvigsdatters Tidebog, og gør opmærksom paa tilsvarende Forhold).

Hvor langt den begyndende Reformators Tekst har fjernet sig fra saavel Latinen som den pinligt nøjagtige Oversættelse i Forlægget, ses tydeligt ved en Sammenligning mellem den latinske Grundtekst, Fragmentets Oversættelse (S. II) og Chr. Pedersens Gengivelse af et Afsnit af Davids 120. Psalme:

Ad Dominum	[T]Hen tijd ieg	Kong David sagde.
cum tribularer cla-	ropthe tijl herren	Der iegh ledh sorgh
mavi, et exaudivit	oc war bedrøffdh	oc drøuele aff onde

me. Domine, libera animam meam a labiis iniquis et a lingua dolosa. Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sanguis potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis.

tha hørðhe han megh. Herre frels megh oc mijn siel aff the ondhe læber oc aff then swijghefulle twinghe. Hwat scal teg giffues eller huat scal teg til legis mod th[e]n swigefulle tunghe. Then mectuges hwasses skwd mz

høffdinge och myne vuenner: da ropte ieg til den alsommectisthe gudh och han hørde myn bøn och hialp migh. O Gudh som frelste mig aff myne wuennerss vold och macth verdiss och nw ath frelse mig oc mit rycte oc ere fra deriss onde tunger oc fortaelse (wor herre siger til mennicken) Hwad voben skalt dw haffue mod falske tungher oc onde menniske som dig vil drage til synden eller vantro. (Gudh svarer selffuer sigendiss) dw skalth haffue til beskermelse emod dem myne budord oc den hellige scrift som ere krafftige at optende din hw och hierte til gudz kerlighed.

Naar og hvor de fire Sider er trykt, lader sig vanskeligt afgøre med Bestemthed. Sammenligning med andre forreformatoriske danske Tryk har ikke ført til noget Resultat, da Typen, der er anvendt, ikke findes i noget af vore tidligste Tryk. Jeg anser det for naturligtst at gaa ud fra, at det er et tysk Bogtrykkeri, der har fremstillet den lille Bog. Den Type, der kommer den nærmest, har jeg fundet i Robert Proctors *Index to the early printed Books of the British Museum* (1898), I, S. 218, Fig. 38; de der gengivne Linier er trykt af M. Flach i Strassburg i 1503, og eftersom K. Hæbler i *Typenrepertorium der Wiegendrucke* ikke kender vort Fragments Type, er det næppe for dristigt at antage, at Bogen er fremstillet engang i det første Tiaar af det 16. Aarhundrede.